

УДК 271.22 (477)

Паньків О. В.,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, Національний
університет «Львівська політехніка»
(Україна, Львів), pankiv.less@pochta.ru

**МУДРІСТЬ, РОЗУМ ТА ЗНАННЯ
В БОГОСЛОВСЬКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ОСМИСЛЕННІ
АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО**

Досліджено богословсько-філософські погляди митрополита А.Шептицького щодо особливостей розуміння понять мудрість, розум, знання. Визначено їх основні ознаки, характерні особливості, роль та значення для пізнання світу, Бога, морального, інтелектуального зростання та у формуванні національного світогляду українців. Встановлено, що Андрей Шептицький розглядає інтелектуальну діяльність як поступовий процес – від простого спостереження (факти, аналіз подій, ситуацій, текстів), розумового пізнання («суті речей») під впливом святого Духу, до глибокого знання, розуміння правд віри до мудрості (від життєвої до Божественної), котра спрямовує пізнавальний процес до пізнання Бога, єдиної Істини. Митрополит пропонує подвійний порядок пізнання: одне впливає з природного розуму, друге з Божої віри.

Ключові слова: розум, знання, Божественна мудрість, життєва мудрість, віра, чесноти, молитва.

Сучасне суспільство переживає кризу духовності. Більшість людей живе в світі речей нівелюючи моральними цінностями. Визначаючи релігійну сферу вагою частиною духовного життя суспільства, важливо звернутися до творчості великого українського гуманіста митрополита Андрея Шептицького – джерела духовного натхнення для багатьох поколінь українців. Своїми писаннями, котрі є надзвичайно багатогранні й охоплюють всі сфери нашого духовного і національного життя, він закликає будувати своє життя на фундаменті моральних та інтелектуальних чеснот. Адже людина, на думку богослова, є настільки людиною, наскільки її душа наповнена чеснотами.

Великого значення А. Шептицький надає інтелектуальним чеснотам – мудрості, розуму, знанням, предметом яких є пошук життєвої правди та істини. Метою даної статті є звернення до особливостей трактування інтелектуальних чеснот у творчості митрополита та їх значення у процесі пізнання.

Серед дослідників, котрі звертаються до творчості Андрея Шептицького, можна назвати О.Гайову, М.Гайковського, А.Кравчука, А.Базилевича, О.Кравченко, В.С. Бліхара, О.Шеремету та багато інших. Названі дослідники висвітлюються соціальні, політичні, міжконфесійні, етичні концепції Андрея Шептицького. В даній статті увага буде звернена до поняття «мудрості», «розуму», «знання» котрі є ключовими для філософської думки та релігійної філософії зокрема. Джерельною базою для опрацювання запропонованої теми стали, передусім, твори Андрея Шептицького – пастирські послання та звернення до духовенства і вірних [3; 4; 5].

У своїх творах митрополит, підтримуючи схоластичну традицію, великого значення надає інтелектуальним чеснотам – мудрості, розуму, знанням. Завдяки розуму пізнавальний шлях веде людину із зовнішнього спостереження (чуттєвого сприйняття) до «суті речей». У А. Шептицького читаємо: «У латинській мові влучно, хоч не знаю, чи дуже граматично, слово «інтелект» (розум) виводять із двох слів: «intus» і «dege», себто «читати в нутрі». За тим поясненням, буде річчю природного розуму доходити в глибину речі, що назовні не проявляється. І так чуттєве пізнання є зайняте зовнішніми, чуттєвими прикметами чи властивостями речей, а розум доходить

аж до суті речей. Його предметом, за Аристотелем, є есенція, себто те, чи щось є. Під зовнішніми виглядами речі є приховані неначе всередині, і треба, щоб в них усіх людське пізнання вникало всередину. І так поміж виявами, акциденсами якоїсь речі криється її субстанція чи природа. Під словами криється правда, яку ті фігури чи символи представляють. В причині є і наслідок, а в наслідку є прихована причина, а взагалі в усьому те, що зовнішньо проявляється, підпадає під відчуття, а те, що приховане і під відчуття не підпадає, – є предметом розумової діяльності» [5, с. 245]. Розглядаючи розум як визначальну характеристику людини, А. Шептицький визначає його основні ознаки, котрі називає чеснотами. Серед них виділяє: інтелект, тямучість (чи понятливість), зручність (чи проворність), розумування, передбачення, оглядність та обережність.

Інтелект розглядається ним як можливість бачити сутність речей (перші принципи). Мислитель вважає, що чеснота насамперед властива Ангелам, а не людині, оскільки людина мусить шляхом досвіду здобувати більшість із правд, які Ангели бачать одразу. Людина саме тому є істотою «розумною», оскільки наділена здібностями до розумування, доведення та демонстрування. Разом з тим вона теж наділена інтелектом, – людський інтелект спирається на ті здібності людини, що дозволяють приймати певні «правди віри» бездоказово, без розумування і дискутування. Понятливість (тямучість) – та властивість розуму, котра уможливує сприйняття певних принципів ззовні, коли людина легко приймає науку чи пораду іншого, є добрим учнем, легко може «схопити» певну дисципліну, тезу, ідею. «Один чоловік, – зазначає А.Шептицький, – навіть здібний, не має ніякої змоги розважити всі випадки, не то в короткому часі, але навіть і через довші літа. Тому в матерії життєвої мудрості конечно треба кожному чоловікові помочі від інших, мусить спиратися на чужому досвіді» [5, с. 350]. Проворність (швидкість розуму – авт.) розглядається ним як чеснота, котра допомагає людині швидко виокремити необхідні ідеї, речі, засновки із сукупності існуючих, оскільки їх може бути велика кількість і зробити це досить важко. Розумування – можливість робити узагальнені висновки, створення консеквенцій із запропонованих принципів. Розумуванням він називає здатність до аналітичного мислення і протиставляє його інтелекту. Тоді коли інтелект приймає певні речі як істинні, розумування поступово переходить від одних тверджень до інших. Передбачення – вміння будувати гіпотези, конструювати проекти, пристосовуючи відповідні засоби до відповідної цілі. Оглядність (обережність) слугує перш за все для того, щоб правильно співвіднести цілі та засоби їх досягнення, а також відкинути негативні зовнішні впливи, котрі можуть змінити позитивну ціль на негативну.

Разом з тим митрополит зазначає, що діяльність нашого розуму не є безмежною, оскільки є речі недоступні людському розумові. Щоб розширити його межі, й існує дар Святого Духа, котрий є чимось іншим, ніж віра і, котрий дає можливість пізнати ті речі, що їх світлом природного розуму пізнати не можна. «Розум навіть тоді, коли в світлі віри приймає всю правду надприродного, буде завжди те надприродне бачити неначе здалека. Чуттєві спостереження й природні роздумування будуть для нього завжди ще без порівняння актуальнішими, живішими і ближчими, ніж світ надприродного, до якого

чоловік допущений Божою благодаттю. В його баченні й розумуванні буде щось подібне до вражень, які на нас роблять сонця, дуже далекі від нас. Вони є в наших очах лише маленьким світляним пунктом на небі, а часом треба і найбільших телескопів, щоб відкрити людині сам факт їхнього існування. Деяким розумуванням і зіставленням безлічі важких дослідів розум доходить до якогось пізнання, що той світляний пункт, бачений у телескопі, є, може, сонцем, без міри більшим від сонця нашої сонячної системи, але воно є таке далеке, що не може робити на душі того враження, яке робить сонце нашої системи, що впливає на життя не тільки далеким пізнанням розуму, але й частими сильними враженнями відчуттів. Так само надприродне є для розуму далеким світляним пунктом, природа – яскравим сонцем» [5, с. 388-389]. В такий спосіб А.Шептицький зазначає, що людський розум ніколи не зможе пізнавати чи розуміти ті правди з такою ясністю, з якою розуміє те, що є природним предметом пізнання. Божественні тайни самою природою перевищують розум людини; навіть осягнувши їх через призму віри, залишається певна невизначеність та таємничість. Між вірою й розумом не може бути суперечності, адже Бог і об'являє тайни, і впливає в душу віру, і дає людському умові світло розуму. Суперечності найчастіше з'являються тоді, коли неправильно викладені догми віри, або під істинами, котрі пізнані розумом, розглядають гіпотези або здогадування людей. Взаємодія віри й розуму зумовлює справжню свободу науки: «розум доводить основи віри і, просвічений світлом віри, розвиває науку про Божі діла, а віра увільняє розум від блудів і збагачує його багатства пізнаннями» [5, с. 168]. Андрей Шептицький веде мову про два види знання: природне та надприродне. Природне, яке властиве кожній особі, яка здатна теоретично та логічно мислити, містить в собі поверхову, загальну інформацію, яка не потребує конкретних аргументів про суть тієї чи іншої речі, надприродне – є глибшим, конкретним та ґрунтовнішим знанням про серйозні, вищі та потаємні речі, котре здобувається через внутрішній досвід особи та впливається в неї благодаттю, особливим даром Святого Духа і ми таке знання можемо називати мудрістю.

А.Шептицький визначає мудрість як життєву та Божественну. У трактуванні життєвої мудрості, мислитель спирається на авторитет Августина Аврелія, для якого це «знання речей, яких треба бажати і яких треба уникати». По-суті, це дороговказ у житті людини, який скеровує людину у правильне русло. «Життєва мудрість є також своєрідним мистецтвом, мистецтвом життя, мистецтвом правильного думання, і твори того мистецтва можуть мати всі прикмети мистецьких творів [5, с. 362].

Для життєвої мудрості визначальною є пам'ять. Дослідник говорить про два види пам'яті, котрі притаманні людській душі. Одна зберігає досвід умоглядних спостережень, друга – досвід інтелектуальних актів та актів волі. Він пише: «Обі ті пам'яті, потрібні для діла життєвої мудрості, бо вона спирається і на досвіді того, що душа через змисли про життя і його обставини знає, та спирається і на досвіді тих життєвих засад-принципів, до яких інтелект посередньо або безпосередньо дійшов і які могли би затратитись у душі, якби не та прикмета, що чоловікові зберігає минувшину його інтелектуального життя» [5, с. 346]. Зазначає, що пам'ять (як природну, так і надприродну) необхідно тренувати для того, щоб вона краще функціонувала. Природну пам'ять людина

може тренувати через пригадування минулого досвіду, надприродна ж пам'ять розвивається завдяки молитві та вияву її через чесноти справедливості, любові до ближнього, покори, а також через чесноту побожності.

Брак життєвої мудрості породжує «нерозважність (imprudentia), покvapність (praecipitatio), нерозсудливість (inconsideratio), змінливість (inconstancia), хитрість (astutia), тілесну мудрість (prudencia carnis), далі обман (dolus) і підступ (fraus), байдужість (negligentia)» [5, с. 375]. Найгіршою з цих вад, на думку митрополита, є «мудрість тіла», котру він визначає за Апостолом Павлом (Рим. 8, 7). «Мудрість тіла, ...найвищою метою ставить чуттєве добро чи гордість, хіть плоти чи гордість життя. І в хоті плоти і в гордості життя володіння добрами цього світу, яких найяскравішим символом є гріш, є просто потрібне, бо тільки багач проживає життя, як сам хоче, і багатство є найпростішою дорогою або засобом тілесних розкошей і слави, що її гордість життя шукає [5, с. 385].

У людини чеснота мудрості не може виявлятися в довершеному ступені, оскільки такий ступінь є атрибутом виключно Абсолюту – Бога, однак людина в силу власних зусиль, «напруження в здійсненні чеснот», в моральному зростанні, спроможна збагнути те, чим є мудрість і як її набути. Моральне життя, на думку мислителя, – постійний героїзм, а не механічне здійснення обов'язку. А.Шептицький закликає до читання книг Старого і Нового завіту, як невичерпного джерела мудрості: «читання і роздумування над книгами мудрості приносить нам необчислими користі – добро». «А мудрий письменник Старого Завіту так ще пояснює (Прем. 7, 8 ід.): Мудрець оцінив її (мудрість – авт.) вище від царських престолів і вважав найбільші багатства за ніщо в порівнянні з нею; не порівнював її з дорогоцінними каменями, бо все золото в порівнянні з нею – це пісок без вартости, а срібло треба вважати за болото в порівнянні з нею; полюбив її понад свою душу й понад усяку красу та постановив мати її в житті за провідне світло, бо світлість її ніколи згаснути не може... «Мудрість – це безконачний скарб для людей. Хто її осягне, стає учасником Божої приязні, бо порукою йому дар знання й просвіти» (Прем. 7,14) [5, с. 134].

Важливе значення А.Шептицький надає Божій мудрості, яка визначається ним як певне осяяння чи озаріння, світло з неба або якийсь цінний і великий божественний небесний дарунок. З іншого боку – як найціннішу та найвищу прикмету людського розуму, яка може бути осягнена лише через молитву. У своєму творі «Божя Мудрість», митрополит Андрей, звертається до одного з фрагментів послання св. апостола Якова: «Коли ж кому з вас мудрості бракує, нехай просить у Бога, який дає всім щедро й за це не докоряє; і вона йому дасться». Божественна мудрість дозволяє людському інтелектові пізнати правду особливим способом, який не є притаманний людському розумові, через божественне натхнення, творчу інтуїцію. Власне таке пізнання, яке включає прояви людського розуму у взаємодії із Божою мудрістю, і дає можливість отримати істинне знання, пізнати Істину.

А.Шептицький, наголошуючи на важливості Божественної мудрості, згадує про культ предвічної Божої мудрості в українській Церкві, зокрема столичний собор Софії у Києві. Ціннісне ставлення до розумового пізнання та мудрості мислитель відшуковує у національному світогляді українців як одну із важливих ментальних ознак. Він зауважує: «У нас і для нас українців те доцінювання

мудрости буде віддай так загальним і так рішучим, що я не вагався би назвати того способу браня речі за нашу національну прикмету, – та тою прикметою гордитися» [3, с. 6]. Як наслідок «всі українці високо цінять науку й освіту. Як діти, що з такою ревністю готуються до школи й бажають учитися, так і їх родичі та старші в народі уважають науку, освіту, знання – за першу й найважливішу потребу народу» [3, с. 5]. Велику потребу митрополит Андрей вбачав у мудрих проповідниках і вчителях, «якої і мені і нашому народові найбільше бракує». В зверненні до Св. Духа митрополит прохає про «мужів повних Св. Духа, Духа премудрості і Духа розуму, котрі б невтомним науковим трудом просвічували, показували дорогу праці будучим поколінням на цілі століття» [3, с. 13]. Митрополит багато уваги приділяє проханням про мудрість у Бога для українського народу, писав навіть молитви за прикладом руського митрополита Іларіона. Багато з них подано у сучасних молитовниках, рекомендованих для вірних Української греко-католицької церкви. Як великий духовний провідник він благує у Господа дати народові мудрості розуміння їх обов'язків, мудрості від радості і смутку, мудрості від того, що минає і того, що триває [2, с. 36].

Таким чином, у творчій спадщині Андрея Шептицького представлено «еволюцію людського пізнання» [1]: від відчуттів, «зовнішнього спостереження» (аналіз подій, ситуацій, текстів, складання вражень та тез), рівня розуміння (до «суті речей», розуміння Святого Письма чи вчення Церкви, усвідомлення тих речей, які приховані у Божій науці) до рівня мудрості, що постає найвищою діяльністю в людині Святого Духа, який спрямовує її пізнавальний процес у правильному руслі, до пізнання Бога, єдиної Істини. Андрей Шептицький у своєму вченні поєднує прикмети природного знання й божественного, Божої і земної мудрості називаючи цей духовний комплекс «предивним організмом яким є християнська душа», що розвивається в Божій благодаті. Митрополит у своїй праці закликає український народ: «Шукаємо її, товаришки життя, без якої життя не має вартості, є тільки тягарем» [5, с. 134]. «... Божа мудрість, яку би ми не дали їй дефініцію, – є неначе учителькою чи скарбницею усіх чеснот і всіх духовних дарів» [5, с. 27].

Андрей Шептицький продовжує і сьогодні «проповідувати» своїми писаннями. Його науки та повчання охоплюють всі сфери духовного й національного життя, виявляють наші хиби і пороки, підкреслюють потреби й вимоги, закликають до морального та інтелектуального зростання в умовах будь-якого політичного режиму.

Список використаних джерел

1. Бліхар В.С. Гносеологічні питання у творчій спадщині Андрея Шептицького/ В.С.Бліхар// Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2005. – № 50. – [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_50/Blihar.htm
2. Мизак Н. Митрополит Андрей Шептицький про антропологічний аспект Божої і земної мудрості / Н. Мизак // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці, 2012. – №1(7). – 168 с.
3. Шептицький А. Божа мудрість / А. Шептицький // Твори (аскетично-моральні). – Т. XLV-XLVII. – Рим, 1978. – С. 3-126.
4. Шептицький А. Твори Орега (морально-пасторальні) / А. Шептицький // Видання УКУ ім. св. Климента Папи. – Т. LVI-LVIII. – Рим, 1983. – 517с.
5. Шептицький А. Християнська праведність: Частина перша. // Шептицький А. Твори (аскетично-моральні). – Т. XLV-XLVII. – Рим, 1978. – С. 129-408.

References

1. Blikhar V.S. Gnosologicalni pytannia u tvorchi spadscheni Andreia Sheptytskogo / V.S. Blikhar // Multiversum. Filosofskii almanakh. K.: Centr dykhovnoi kultury – 2005. – № 50. Rezym dostupy: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_50/Blihar.htm
2. Myzak N. Mytropolyt Andrei Sheptytskii pro antropologichnyi aspekt Bozoi I zemnoi mudrosti / N. Myzak // Religia ta Socium. Miznarodnyi chasopys. – Chernivtsi, 2012. – №1 (7). – 168 s.
3. Sheptytskii A. Boza mudrist / A. Sheptytskii // Tvory (asketychno-moralni). – T. XLV-XLVII. – Rym, 1978. – С. 3-126 s.
4. Sheptytskii A. Tvory Opera (moralno-pastoralni) / A. Sheptytskii // Vydannia UKU im. Sv. Klymenta Papy. T. LVI-LVIII. – Rum, 1983. – 517 s.
5. Sheptytskii A. Khrystianska pravednist: Chastyna persha. / A. Sheptytskii // Tvory (asketychno-moralni). – T. XLV-XLVII. – Rym, 1978. – С. 3-126 s.

Pankiv O., PhD, associate professor, assistant professor of philosophy National University «Lviv Polytechnic» (Lviv, Ukraine), pankiv.less@pochta.ru

Wisdom, mind and knowledge in theological and philosophical comprehension of Andrey Sheptytskyi

Theological and philosophical views of metropolitan A. Sheptytskyi about features of understanding concepts such as wisdom, mind, and knowledge are studied. Their main features, characteristics, role and importance of the cognition of the world, God, moral and intellectual growth and in the formation of the national conception of the world of the Ukrainians are defined. It was established that Andrey Sheptytskyi considers intellectual activity as a gradual process – from the simple observation (facts, analysis of events, situations, texts), intellectual knowledge («essence of things») under the influence of the Holy Spirit to deep knowledge, understanding of the truths of faith) to wisdom (from life to Divine), which makes cognitive process to know God, as the only Truth. Metropolitan offers a dual order of knowledge: one derived from natural mind, the second of God's faith.

Keywords: mind, knowledge, Divine wisdom, wisdom, faith, virtue, prayer.

Паньків О. В., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, Львів), pankiv.less@pochta.ru

Мудрость, ум и знание в богословско-философском осмыслении Андрея Шептицкого

Исследовано богословско-философские взгляды митрополита А. Шептицкого относительно особенностей понимания понятий мудрость, ум, знание. Определены их основные признаки, характерные особенности, роль и значение для познания мира, Бога, нравственного, интеллектуального роста и в формировании национального мировоззрения украинцев. Установлено, что Андрей Шептицкий рассматривает интеллектуальную деятельность как постепенный процесс – от простого наблюдения (факты, анализ событий, ситуаций, текстов), умственного познания («суть вещей»), под влиянием святого Духа, к глубинному знанию, пониманию истины веры) к мудрости (от жизненной к Божественной), которая направляет познавательный процесс к познанию Бога, единой Истины. Митрополит предлагает двойной порядок познания: один вытекает из естественного разума, второй с Божьей веры.

Ключевые слова: ум, знание, Божественная мудрость, жизненная мудрость, вера, добродетели, молитва.

УДК 111:141.3

Витер Д. В., доктор философских наук, старший научный сотрудник, профессор кафедры философии и истории Украины, Днепропетровский государственный технический университет (Украина, Днепропетровск), vdv_n@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОНТОЛОГИИ В КЕНОТИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ МИТРОПОЛИТА ИОАННА ЗИЗИУЛАСА

Рассматриваются проблемы развития онтологических идей в философо-богословском творчестве митр. Иоанна Зизиуласа, в частности в концепции кенозиса; отдельное внимание уделяется связи его онтологических идей с пост-классической онтологией и православной екаристической экклезиологией. Подчеркивается, что метафизика митр. И. Зизиуласа представляется футурологическим проектом трансцендентного, в котором иное дается в эсхатологической перспективе, раскрываясь в наличном бытии в екаристическом общении, как богопознанию.

Ключевые слова: Богословие, гносеология, кенозис, метафизика, онтология, теогония, философия, экклезиология.